

בית-המדרש לרבנים ברודוס

1938-1926

המדיניות הפאשיסטית והניסיון לגבש מוקד
ליהודי הים התיכון

סימונטה דלה-סטה טוראפרנקה

א. קהילת רודוס בראשית הכיבוש האיטלקי

בחודש מאי 1912, בעיצומה של המלחמה לכיבוש לוב, כאשר כבשה איטליה את האיים האגאיים כראש-גשר אסטרטגי שנועד ליצור חזית קדמית נגד תורכיה, חיו באי רודוס 4,500 יהודים בקירוב. זו היתה קהילה גדולה יחסית לכלל האוכלוסיה באי, שמנתה 14,000 נפש, וחיתה בדו-קיום ובשלווה עם כל קבוצות האוכלוסין האתנו-דתיות המסורתיות שברודוס: הקהילה המוסלמית (5,000 נפש), הקהילה היוונית-אורתודוקסית (4,300 נפש), והקהילה הקתולית (300 נפש).¹ המחקר הרשמי הראשון של הפיקוד האיטלקי על שטחי הכיבוש תיאר את הקהילה היהודית כ'אצילה, פעילה ללא-לאות ובתבונה [...] דבקה בחוקים, מצייתת לרשות ותומכת בשלטון שאינו מדכאה מבחינה חומרית ורוחנית'.²

יהודי רודוס זכו לחיי שלווה יחסית במשך כארבע מאות שנים, למן שנת 1522 ואילך, כאשר נכבש האי בידי התורכים. הסולטאן סולימאן המפואר, או המחוקק (שלט 1520-1566), הביע מיד את נכונותו לשיקומה ולכינונה מחדש של הקהילה

מאמר זה, שפורסם במקורו באיטלקית בכתב-העת *Storia Contemporanea*, שנה XVII, חוברת 6, דצמבר 1986 — מוקדש לז'אסינט מנשה-די קאסטרו תל"א ולזכר הוריה ז"ל.

על שיתוף-הפעולה במהלך עבודה זו נתונה תודתי להנהלות הארכיונים, ובמיוחד: לד"ר רנטו שפיגל (הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, ירושלים), למר אברהם הטל (מכון בן-צבי, ירושלים), ד"ר אדל'אידה פראבוזה (הארכיון ההיסטורי של משרד החוץ האיטלקי, רומא), ד"ר מא'ריו מיסורי (ארכיון המדינה המרכזי, רומא), מר אַנסלמו קאלו (איגוד הקהילות היהודיות האיטלקיות, רומא); תודתי המיוחדת נתונה לשגריר יהונתן פראטו (ירושלים) על עזרתו הרבה. ולמר רפאל פֶּלַח, שסייע לי לקבל לעיון בארץ חלק מן החומר על הקהילות הספרדיות.

פירוש ההפניות הביבליוגרפיות — ראה בסוף המאמר.

1 ראה: אמ"מ, מסמכי אמלי, b. 31, רודוס, 11.7.1912, 'דו"ח על השירותים האזרחיים', פרטיכל מס' 1816; אהמא"א, 151/1, דודקאנו 4 f., רודוס, אפריל 1913. (בגלל ההבדלים המספריים הקיימים במקורות, מובאים כל הנתונים במאמר זה כאומדנים מעוגלים כלפי מעלה).

2 ראה: אהמא"א, 151/1, אפריל 1913, עמ' 18, 'אוסף של נתונים סטטיסטיים'. על תולדות יהודי רודוס — ראה: אנג'ל; הטל; דאנון; פראנקו; גאלאן; גאלאנטי, תולדות; גאלאנטי, נספח; חמצי; יונה; לון, כרך ב, עמ' 195-196; פאציפיצי; פאריינטי; פראטו, עמ' 213-219; זונָה; סטרומזה.

היהודית במקום, אשר הוגלתה ונהרסה על-ידי 'אבירי מסדר יוחנן הקדוש', ששלטו ברודוס מהתחלת המאה ה-14 ובשנת 1502 גזרו על היהודים באי גירוש והמרת דתם מאונס. כך, באווירת הסובלנות שהנהיג הסולטאן סולימאן המפואר, שבו לחיות ברודוס יהודים רבים שהיגרו משם, או שנאנסו להמיר את דתם. אליהם נצטרפו משפחות מרוכות של פליטים ממגורשי ספרד והגידול הרב במספרם הביא עד מהרה לשינוי ציביונה של הקהילה המחודשת. מעתה הלך ונרחק ונטמע היסוד הקדום של יהודי רודוס, היהודים הרומאניוטים, אשר ראשיתם נעוצה בתקופה שלפני הכיבוש הרומי של יוון והם התאפיינו בקירבה ובזיקה רבות יותר לקהילות יוון ואיטליה, מאשר לקהילות ספרד.³

הכובשים האיטלקים מצאו אפוא ברודוס קהילה יהודית שנעשתה ספרדית כמעט לחלוטין: השפה המדוברת בה היתה ספרדית-יהודית (לאדינו) והחיים בה התנהלו כאורחם הקדום והפאטריארכלי, על-פי המסורת היהודית הדתית. בגלל בידודה הגיאוגרפי והדתי של קהילת רודוס היא ניאותה רק בשנת 1901 להנות מסיועה וחסותה של אגודת 'כל ישראל חברים' (להלן: כ"ח) להקמת בית-הספר היהודי במקום.⁴

האיטלקים גילו תחילה דעות קדומות שליליות כלפי היהודים ואילו הקהילה המקומית גילתה כלפיהם יחס צונן ומסויג, בשל תקרית דיפלומטית שאירעה בין הגנרל האיטלקי אַמְלִיו לרב הראשי של רודוס בימים הראשונים לכיבוש.⁵ אולם עד מהרה החלו הגנרל עצמו וסגל פיקודו להוקיר את אופיים השלו של יהודי רודוס ואת נטייתם להתרחק מכל מחלוקת מדינית ולפיכך אף מן הזרמים האנטי-איטלקיים, השוליים ועם זאת מדאיגים, שהיו באזור. בשל כך השתית הממשל האיטלקי את קשריו עם קהילת יהודי רודוס על יחסי רגיעה ואימון הדדי.⁶ יחסים אלה שטופחו

3 קהילה יהודית היתה ברודוס כבר לפני שנת 1000 לסה"נ, ומשערים כי יהודים התיישבו בה לראשונה בשנת 140 לפנה"ס. הידיעות המפורטות הראשונות על יהודיה מביא בנימין מטדלה, בשנת 1100, שמצא ברודוס כ-500 יהודים; מוצאם היה מארצות הים התיכון והם נהגו לפי מחזור רומאניה, היהודים עצמם כונו 'רומאניולי' או 'רומאניוטי'. אחרי גירוש ספרד, ארבעים משפחות ספרדיות, שהתיישבו לפני-כן בסאלוניקי, הועברו לרודוס כפקודת הסולטאן, שהעניק להם זכויות מיוחדות.

4 על פעולות חברת 'כל ישראל חברים' ברודוס — ראה: ביהמ"ד; דאנון; גאלאנטי; לון; מחרו; אהמא"א 151/1, b. 4, אפריל 1913, עמ' 100; אמ"מ, מסמכי אמליו, b. 31, רודוס 15.1.1913, ירו"ח על המצב הפוליטי באי.

5 התקרית אירעה במאי 1912, על רקע מעורבותו האישית של הרב בעניין ז'אנדארם (שוטר צבאי) יהודי, כדי שהלה לא יגלה לפיקוד האיטלקי סודות צבאיים תורכיים. על התערבות זו הגיב הגנרל אמליו בזעם, וככל הנראה בהטחת אשמות כבדות ובאיום 'להעמיד את כל הקהילה מול כיתת יורים'. האירוע עורר הדים מיידיים בעיתונות היהודית הבינלאומית, שהיו מביכים ולא נוחים לשני הצדדים והושתקו עד מהרה בהצהרות הדדיות מרגיעות — ראה: אמ"מ, משרד ראש-הממשלה, 1912, CAT.T., f. 10, b. 445, וכמיוחד ירו"ח' בתאריכים 28.8.1912 ולוטים, 1912, 29.8.1912, 15.1.1913, 'מכתבים' בתאריכים 14.11.1912 וכ-11.12.1912; אמ"מ, מסמכי אמליו, b. 31, 28.8.1912 ולוטים, ר-1913.52.

6 ראה: אהמא"א, 151/1, עמ' 100, 'אוסף של נתונים סטטיסטיים'.

ונתפתחו יגיעו לשיאם כעבור כ-15 שנים, בשנות 1928-1938 שהן 'תור הזהב' של האימפריה הפאשיסטית.

כדי לעמוד על שורשיה של התפתחות זו, יש לשוב ולבחון קודם כל את מסגרת ההתפשטות הקולוניאלית האיטלקית, שניזונה מהצלחותיה בלוב ומהתקווה הסבירה לזכות בנתח מחלוקת-השלל הטריטוריאליות שנעשו לאחר מלחמת-העולם הראשונה. התחרות המסורתית בין איטליה לצרפת על החדירה המדינית-תרבותית לאזור הים-התיכון הביאה, למשל, לחיכוך גלוי בין השלטונות האיטלקיים ובין כ"ח כבר בשנות 1911-1912, לאחר כיבוש לוב.⁷ או אז, נתנו מדינאים איטלקים שונים את דעתם על כך שגם החלופה האיטלקית להשפעה הצרפתית עשויה להיות 'יהודית', באמצעות ניצול שיתוף פעולתם ורגשותיהם הפאטריוטיים של יהודים שמוצאם מאיטליה, הפזורים מזה דורות בארצות המזרח ובאזור אגן הים התיכון.⁸

הבעיה היהודית הועלתה בשיקוליהם של המדינאים האיטלקים באותן שנים גם בשל גורם נוסף: הכרזת בלפור מ-2 בנובמבר 1917, המצדדת בהקמת הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל, שיכנעה את האיטלקים כי הציונות עשויה לשמש כאמצעי בידי בריטניה להגברת השפעתה באזור. לפיכך אם תשכיל איטליה לשפר את יחסיה עם התנועה ציונית תוכל גם היא לצאת נשכרת, על-ידי כך שתיפתח בפניה הדרך לחדירה מדינית-כלכלית למזרח התיכון.⁹ הציונים האיטלקים, שראו בעין יפה כל תמיכה מדינית בתנועתם, זירזו את ממשלת איטליה לפעול בהתאם, בצינום כי ישומה של מדיניות איטלקית אוהדת לציונות תביא לקירובם של היהודים הלבאנטינים בעלי אזרחות איטלקית לממשלתם ולהגברת זיקתם לאיטליה. שלוש המשלחות 'הים תיכוניות', שבראשן עמד קאפיטאן חיל הים האיטלקי ממוצא יהודי, אנג'לו לוי-ביאנקיני, אשר שתיים מהן נועדו לפגישות עם הציונים בארץ-ישראל — אשר לגביה החלה איטליה לגלות לא רק את המגמות המדיניות-כלכליות האמורות, אלא גם את שאיפותיה ההיסטוריות כלפי המקומות המקודשים — ואחת עם יהודי ארצות-המזרח, אכן ממחישות את מאמצי האיטלקים לממש בפועל את המגמות האמורות לעיל. אלו נתגבשו לרעיון מוצק, שאפילו מותו בטרם עת של הקאפיטאן המצטיין לא הביא לזניחתו.¹⁰

7 ראה: דה פליצ'ה, לוב, עמ' 74, הערה 23; מינרבי, פעילות, עמ' 88.

8 ראה: תגובת או' פֶּדְרָאצִי, מובא על-ידי מינרבי, פעילות, עמ' 90; שם, בעמ' 88 מובאת גם הידיעה הבאה: 'היהודים האיטלקיים ממנהג ספרדי (לבאנטינים) מנו בשנת 1871 2400 נפש כמצרים, כ-1000 נפש בקושטא ובאיזמיר, 400 בסאלוניקי ו-300 בסוריה'. גם בלוב היתה קהילה יהודית איטלקית גדולה למדי — ראה: דה פליצ'ה, לוב, עמ' 22. על תולדות יהודי-המזרח — ראה: מילאנו, לבאנט; מילאנו, השליחים; מילאנו, הגירה.

9 ראה: מינרבי, איטליה; מינרבי, פעילות.

10 ב-1918 נשלח לרי-ביאנקיני לארץ-ישראל עם סגן (ליוטנט) ג'יאקומו הרטום, כציר איטלקי לועדה ציונית בינלאומית (ועד הצירים); ביוני 1919 קיבל ביאנקיני את הפיקוד על אוניית מלחמה שהפליגה לסיור במזרח. ביולי 1920 נשלח שוב לארץ-ישראל כדי לאסוף מידע על יהודים וערבים — ראה: מינרבי, פעילות; מינרבי, ביאנקיני. ב-1920 נעשתה עוד פעולה לטובת התכנית היהודית-איטלקית על-ידי הקצין היהודי האיטלקי פדריקו יארק, שעסק בפעילות

שעה שהאיטלקים נתכססו ברודוס לאחר מלחמת-העולם הראשונה ובאמתחתם רעיונות ותוכניות מדיניות חדשות, עדיין הזרמים המרכזיים ביהדות העולמית היו זרים למדי ליהודים במקום. שכן קהילת רודוס היתה עדיין בבידוד אפילו מקהילות ישראל שבאגן הים התיכון שמוצאן וצביונן ספרדי. קהילת רודוס היתה אפוא בבחינת מקרה חריג לחלוטין, בפרט בעיני השלטונות האיטלקיים. שכן זו לא היתה קהילה יהודית בארץ ערבית הנתונה לאפליה מתמדת, בדומה ללוב,¹¹ אשר כדי להתנער ממעמדה המשפטי הנחות, מוכנים בניה אפילו לעבור תהליך של מודרניזאציה מערבית על מנת להשתחרר מהקשר משפטי 'מדכא, קנאי ובלתי-סובלני'. יהודי רודוס אף לא היו 'איטלקים' או 'יוצאי ליבורנו', כפי שנהגו לכנות את עצמם יהודים איטלקים בעלי מוצא או זיקה למזרח. פרט לאותו מוצא רומאניוטי קדום, עמום ונשכח, לא נתפתחה במרוצת הדורות זיקה יתירה בין יהודי רודוס ליהודי איטליה. שכן יהודי רודוס לא דיברו איטלקית אלא, כאמור, ספרדית-יהודית (לאדינו) ואף נוסח תפילתם לא היה זהה למנהג יהודי איטליה, או לזה המכונה 'נוסח ליבורנו'. איטליה לא היתה ליהודי רודוס בבחינת ארץ מוצא גם לא יעד לשאיפות או מקור לזכרונות מימים עברו. ואילו ליהודי איטליה לא היו יהודי רודוס בבחינת בני-ברית שיש 'לתרבתם' כסמל להצלחה הקולוניאלית, כפי שהיה הדבר לגבי יהודי לוב. בניגוד לתפיסה הציונית, לא היו יהודי רודוס ליהודי איטליה בבחינת גשר אפשרי לארץ-ישראל.

פרשת בית-המדרש לרבנים ברודוס שתיבחן להלן הינה יחידה במינה. היא נולדה מתוך צירוף של שלושה יעדים מודרניים, שלפעמים התחרו זה בזה, אשר נודמנו יחדיו ברודוס האיטלקית: (1) שאיפות ההתפשטות של איטליה הפאשיסטית, שנוספו להן נטיות פרו-יהודיות שרווחו בקרב לא-מעטים מראשוני פקידה ברודוס. (2) השאיפות לאחדות של היהודים ממוצא ספרדי-מזרחי כפי שבוטאו בעיקר על-ידי מספר אישים בתוכם. (3) השאיפות הארגוניות, הסמויות יותר ועם זאת בעלות השפעה ניכרת, מצד יהודי איטליה עצמם.

ב. מושל חדש, עידן חדש

יסודות חדשים אלו החלו להתפתח בחודש פברואר 1923 — אחרי עליית המפלגה הפאשיסטית לשלטון באיטליה, בשנת 1922 — בהגיע לרודוס המושל האיטלקי החדש, מאריו לאגו — מדינאי בעל קאריירה מזהירה ורגשות פילושמיים

תעמולתית איטלקית מטעם ממשלתו בין יהודי איזמיר, כאשר אונייתו עגנה בנמל העיר התורכית — ראה: מינרבי, פעילות, עמ' 99-106.

11 ראה: דה פליצה, לוב, פרק 1, במיוחד עמ' 66. יש לזכור כי ההשתייכות הכפויה למעמד ה'דימי', המפלה בין נוצרים ויהודים ובין מוסלמים (בוטל ב-1856), גרמה לעיתים לכך, כי היהודים הלבאנטינים ממוצא איטלקי ביקשו וקיבלו בחזרה את אזרחותם הקודמת, כדי לזכות במעמד הנוח יותר של 'זרים' בחסות הקונסוליות שלהם — ראה: מינרבי, פעילות, עמ' 87-88.

מובהקים.¹² הרב דוד פראטו, שנפגש עם לאגו פעמים רבות, איפיין את דמותו ביומניו, בכותבו:

לאגו מכיר היטב את הבעיה היהודית, לפני ולפנים, לרבות נקודות התורפה של היהדות האיטלקית. לאחר מות לוי-ביאנקיני חסרה לו ההעזה הדרושה להתמודדות בשאלת יסודה של חברה איטלקית מסוג אגודת 'כל ישראל חברים'. אך כיום מאמין הוא למדי בתוכניות חדשות.¹³

לאגו, שהיה מדינאי מוכשר, מסור ואנושי מאוד, נתגלה כמושל מצטיין לא רק מבחינתם של יהודי רודוס אלא של כלל תושבי האי. שכן 'בניהולו ובממשלו זכה המקום לתקופה פורייה וממושכת של חיי שלום ושלווה'.¹⁴ הרגש הדתי הרוחני, שלאורו נתחנך לאגו, הכשירו והתאימו לשמש כמושלה 'האידיאלי' של האוכלוסיה הדבקה בדתה, על ריבוי קהילותיה השונות.

אכן הכבוד שרחש לאגו לכל אחת מן הקהילות הדתיות ברודוס, והמשכת קיומם של המוסדות הייחודיים לכל אחת מהן, היו ביסוד הנהגתו, בפרט לגבי החינוך ובתי-הספר באי. הצורך 'לטפח את היסוד המזין את הקהילות השונות', באמצעות חיזוק בתי-הספר הקיימים שלהן ובמגמה לא להחליפם במוסדות חינוך ממשלתיים חדשים 'כדי לא לראות ירידה בחריצותן', הוכן במרומז כבר על-ידי המושלים שקדמו ללאגו. לפיכך המגמה שאומצה על-ידו נועדה להביא באורח איטי והדרגתי לקליטתם ולשילובם של מרכיבים איטלקיים שונים כמערכת בתי-הספר הדתיים הקיימים.¹⁵ הצלחת מגמה חדשנית זו גם לגבי מערכת בתי-הספר היהודיים, לרבות אלו של כ"ח, שימשה בירי השלטונות האיטלקים כוזה ליצירת קשר בין יהודי איטליה לקהילת רודוס, ולו גם מצומצם לתחום החינוך היהודי.¹⁶ אכן מעורבות זו היא

12 כ-7 באוגוסט 1920 החל לפעול ברודוס מינהל אזרחי, ובראשו מושלים ממונים, במקום הממשל הצבאי. המושלים הראשונים של האי היו: פליצ'ה מאיסקה (1920-1921) ואַלְסָאנְדְרוֹ דֵה בּוֹסְדָאֲרִי (1921-1923). על בוא המושל מאריו לאגו (מנהל לשעבר של המשרד לעניינים מדיניים) לרודוס — ראה: אהמ"מ, ס"פ, דודקאנו, b. 986, 'סקירה כללית'; f. 'אצ"מ', K11-433/8, 'מכתבים מאת מאריו לאגו לא' סולם' (1921-1922), ובפרט המכתב מ-2.2.1922, שבו נכתב בבידור על הכוונה להגיע ליהקמת ועד יהודי-איטלקי, שיפעל דרך בית-הספר והחברה' — ראה: קארוצ'י, 'עמ' 363, הערה 54 — על המגעים בין לאגו וגאלי ובין התנועה הציונית בשנת 1918.

13 ראה: אמתע"י, P/177-19, 'פנקס 1929', 13.3.1929, דוד פראטו, אישיות בעולם היהודי והמזרחי שעוד ידובר בה, היה רב הקהילה היהודית באלכסנדריה שבמצרים בשנות 1927-1936 ורב ראשי בקהילת רומא בשנות 1937-1939, 1945-1951. ראה: פינז, 'עמ' 25.

14 ראה: אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, b. 983, f. 2395, רודוס 13.4.1921, דו"ח של המושל מאיסה על 'בית-הספר היסודי המלכותי לבנים ברודוס'; שם, b. 981, f. 2366, 10.11.1920, תזכיר של הצייר סְנִי על רודוס; שם, b. 985, f. 2411, 13.1.1922, פְּרֶדְרִיגִי לְלֶאצְאָרִי 'שאלות על דודקאנו'. ראה: אהמ"ה, אס"ק, cas. 32, (1914), 'בתי-ספר איטלקיים ברודוס', f. רשימה מ-9.3.1914; אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, b. 985, f. 2410, 19.11.1922, 'עמ' 84 'בתי-ספר יהודיים'; דו"ח המנהל — בתי-הספר של 'כל ישראל חברים' ברודוס, שהיו קשורים יותר לקהילה המקומית מאשר למרכזם

שעמדה ביסוד הקשרים הרשמיים הראשונים שנתרקמו בין המוסדות היהודיים האיטלקיים ובין קהילת רודוס. כפועל יוצא, קהילת רודוס קיבלה את הצעת איגוד הקהילות היהודיות באיטליה להצטרף אליו (הצעה שהושמעה לראשונה בשנת 1911) 'בחיוב, ופה אחד, לאור היתרונות העשויים לצמוח משיתוף-פעולה הדוק ואמיץ בינינו ובין יהודי איטליה'.¹⁷ ואילו איגוד הקהילות היהודיות באיטליה הבטיח מצידו, הן לקהילת רודוס והן לשלטונות האיטלקיים, 'לשקוד ולחפש דרך לסיום השפעתה של אגודת "כל ישראל חברים"', כדי לספק לבני קהילת רודוס הנאמנה את התרבות האיטלקית שתקרבם למולדת ותאמץ את רגשות החיבה והכרת התודה שיהודי רודוס חשים כלפי איטליה'.¹⁸ ואמנם בשנת 1926 הוציא המושל לאגו צו המחייב לשלב בתוכניות הלימודים בבתי-הספר ברודוס מקצועות איטלקיים שונים, אגב הענקת חרות גמורה בתחומי החינוך הדתי הניתן על-ידי כל אחת מן הקהילות שם.¹⁹

ג. יהדות הלבאנט בתפיסת מדיניות החוץ האיטלקית

עידודו וטיפוחו של הקשר 'היהודי' בין רודוס לאיטליה כאמצעי להגברת הזיקה ההדדית, כקו מנחה שהיה יקר בעיני לאגו, הביאו להתעניינות המשטר הפאשיסטי ב'בעיה היהודית' ולבחינת המאפיינים שהיו עשויים להעניק לאיטליה יתרונות בעקבות מדיניותה בשאלה זו.²⁰ תהליך התעניינותו המחודשת והמוגברת של המשטר

כפאריס, הפגינו גישה חיובית כלפי המינהל האיטלקי כבר מימי הכיבוש — ראה: אמ"מ, מסמכי אמליו, 31 b, רודוס, 15.1.1913, בו מדגיש אמליו קבלת-פנים 'לבבית וכנה', שזכה לה באותו מוסד. התנהגות זו מקורה, קרוב לודאי, בשאיפה מסוימת של יהודי רודוס להחליף מורים ושיטות חינוכיות 'המיובאות' מצרפת ('ראשכנויות' מדי לטעמם) בקו התרבותי הקרוב והמתאים יותר של 'האיטלקים הספרדיים'.

17 ראה: אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, 2480 f, 988 b, רומא 2.12.1925, 'תזכיר' שבו מצהיר א' סירני, נשיא איגוד הקהילות, כי הוא 'שמח' — כפי שהבטחתי למושל לאגו — כי החילותי בהקמתו של מרכז איטלקיות באי'. — ראה: אאק"א, 11 c, 'רודוס', 21.4.1925 f, מכתב מאת א' סירני לנשיא קהילת רודוס; שם, מכתב מ-15.3.1925 מאת א' סירני לרודוס ותשובה אליו מ-2.4.1925. מתוכן המכתב עולה בבירור כי צעד זה ננקט מטעם ממשלת איטליה, שסיפחה את רודוס סופית ב-6.8.1924, מכוח חוזה לוזאן. ב-18 ביולי 1925 — ראה אותו קובץ — שלחה הקהילה היהודית של רודוס את התקנון שלה לאיגוד הקהילות האיטלקיות והודיעה כי היא מייפה את כוחו של פרופ' דוד פראטו מפירנצה לייצגה (יפוי-הכוח הושרר ב-21.8.1925). לא ידועה הסיבה שבגינה נבחר פראטו לתפקיד זה, שאינו מוזכר ביומניו, אף שהוא מזכיר לעיתים את קהילת רודוס.

18 אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, 2480 f, 'תזכיר', עמ' 1.

19 ראה: אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, 2480 b, 988 f: 'חוק בתי-הספר' מ-1.1.1926; 'דו"ח מאת לאגו מ-4.1.1926 ומאמר במ"ר מ-5.1.1926.

20 'במהלך שנת 1926, ובמיוחד לקראת סוף השנה, החלו לצדד בארמון קיגי' [מקום מושבה של ממשלת איטליה] ביזמתם של גואריליה וגראנדי [שרים בממשלה] הרוגלת כשימוש בכלי נוסף לחדידה כלכלית ותרבותית לארצות הים התיכון המזרחי — בלי לפגוע בעליינותם של המוסדות הקאתוליים — כלומר, הקהילות היהודיות ממוצא איטלקי באותן ארצות, ואם מתייחסים באופן מיוחד לפלשתינה, גם התנועה הציניית' — ראה: קארצ'י, עמ' 210. ראוי עוד לציין, כי

הפאשיסטי בעייה היהודית הואץ בשנת 1927, בשל שורה של אירועים שהיו קשורים במישרין למדיניותה הים תיכונית של איטליה.²¹ אפשר לציין שני מוקדים בהקשר זה: האחד נבע מ'ההתפתחויות הארץ-ישראליות האחרונות', שהביאו לחידוש הקשרים בין איטליה ובין התנועה הציונית העולמית. והאחר — בשל החלל הריק שנוצר לאחר פטירת הרב הראשי של אלכסנדריה, הרב רפאל דלה פרגולה, שכן נתבססה כבר מסורת שלפיה מכהן במשרה זו רב יהודי מאיטליה.

תפנית של ממש במדיניות האיטלקית הפאשיסטית לגבי 'העניינים הארץ-ישראליים' נגרמה בשל התחדשות ההערכה אל ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל, כפי שנתגלתה על-ידי פקידים איטלקיים שביהנו באזור עצמו. המסקנות החדשות ביותר היו של הקונסול האיטלקי הפאשיסטי בירושלים, אוֹרְאֶצִי פֶּדְרָאצִי, בדו"ח ממאי 1927, שבו כתב:

משנתגלתה לפנינו מהותה של המציאות החדשה בפלשתינה, שומה עלינו להרחיב את פעולות חדירתנו הכלכלית והתרבותית גם לחוגים היהודיים. [...] אם לא נעשה זאת אנו, יעשו זאת האחרים [...] כאן אפילו ההגמונים והנזירים מגבשים הסכמים עם היהודים אלף פעמים ביום.

ברוח זו כתב פֶּדְרָאצִי לשר האיטלקי הפאשיסטי גְרָאנְדִי, יומיים אחר-כך: 'היהודים הם הפשפשים של פלשתינה, אבל הם עובדים, מנהלים, ומעל לכל מחפשים דרך להתקרב לאיטליה מבחינה תרבותית'.²² רעיונות אלו נפלו ברומא על קרקע פורייה ואוהדת, שכן במקביל לכך עסקו שם באותם נושאים עצמם.

ואמנם היחסים בין המשטר הפאשיסטי ובין התנועה הציונית העולמית החלו להתפתח לאחר ביקור יו"ר ההסתדרות הציונית העולמית, חיים וייצמן, באיטליה בספטמבר 1926 ופגישתו עם מוסוליני.²³ בפברואר 1927 הוגשה למוסוליני בקשת

הממשלה הפאשיסטית מצאה את עצמה לעיתים מול משכרים פנימיים בקרב הקהילה היהודית בלוב, כגון זה שבשנת 1924, ולעזרתה נחלצה התנועה הציונית האיטלקית, ששלחה לטריפולי למשימה זו את הרב דוד פראטו — ראה: דה פליצ'ה, לוב, עמ' 142; 'יומן שליחות פראטו' מצוי באמתע"י, P/177-16.

21 על התקרבות זו — ראה: דה פליצ'ה, איטליה, פרק 2, סעיף 2, עמ' 106-116; הערות מעניינות על אופיין של השאיפות הים תיכוניות הראשונות של מוסוליני, שהיו הציר המרכזי של מדיניות 'האינטרסים הלאומיים', והתפתחותה אחר-כך (1922-1929) — ראה: דה פליצ'ה, מוסוליני, עמ' 334-335.

22 ראה: 'אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460, b, f. 1, ירושלים 19.5.1927. הדו"ח הדגיש בדו"ח את המשפטים האלה: 'הוד מעלתו יודע כי כותב שורות אלה הוא קאתולי אדוק ולכן הינו יכול לתאר לעצמו מה העצב שמעוררים בליבי הרהורים אלה [...] אך חייבים להיזכר, כי מבחינת התוצאות הפוליטיות, התרבותיות והכלכליות הוכנעה ארץ הקודש המסורתית על-ידי פלשתינה חדשה, וכדי להפיץ את ההשפעה הלאומית [האיטלקית] הכרחי הוא להתחיל לעבוד עם היהודים, בין אם זה ימצא חן בעינינו בין אם לאו'; 'אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460, b, f. 1, מכתב מ'21.5.1927.

23 ראה: דה פליצ'ה, איטליה, עמ' 107-108; מינרבי, פעילות, עמ' 112; וייצמן, עמ' 405-407; קארפי, בעיה, עמ' 35-56; קארפי, פעילות, עמ' 170; על ביקורי וייצמן באיטליה ויחסיו שם קיים תיעוד רב — ראה: 'אצ"מ, 5/433/K11, 16081/Z4, 17049/Z4; ישראל, רומא, 22-29 בספטמבר 1926.

ד"ר ו' יעקובסון, כנציג הועד-הפועל הציוני העולמי, לקבלת 'אישור בדרג הגבוה ביותר לשם פתיחה בהליכים הדרושים לכינונו של ועד (במתכונת שהדבר נעשה כבר באנגליה, בצרפת ובגרמניה) שיאגד את כל הזרמים והחוגים באיטליה המצדדים ביצירתו ובהקמתו של בית לאומי יהודי בארץ-ישראל'.²⁴ בקשה זו העניקה מיידיות מחודשת מבחינת המשטר הפאשיסטי לתוכניות 'הארץ-ישראליות', שהיו קשורות בפעילותו של לוי-ביאנקיני ושנדחו עקב מותו.²⁵ הועד איטליה-ארץ-ישראל (פלשתינה), שבהקמתו צידדו בלהט השרים גראנדי וגוארליה, נוסד כבר ביולי אותה השנה, ברשותו ובפיקוחו הצמוד של המשטר הפאשיסטי שהקפיד לתבוע, כי מהותו תשאר תמיד בבחינת 'יוזמה רוחנית מיסודה' וכי לא ישתתפו בו אישי ציבור ומדינה, אף לא אישים זרים שאינם איטלקים.²⁶ הועד התחזק לאחר ביקורו של יו"ר הוועד הפועל הציוני העולמי, נחום סוקולוב, באיטליה, באוקטובר 1927, ופגישותיו הלבביות למדי עם ראשי המשטר הפאשיסטי, שזכו לפרסום נרחב. היתה זו אפוא הפעם השלישית באותה שנה שאישיות יהודית בכירה ערכה ביקור רשמי באיטליה. מכל מקום, 'מבטת' של איטליה לעבר ארץ-ישראל מעולם לא נותר בבחינת הוויה רוחנית יתר על המידה. נהפוך הוא: המדיניות האיטלקית החדשה התמקדה מעל לכל בהעמקת חדירתה הכלכלית והתרבותית של איטליה לארץ-ישראל, ובקרב הישוב היהודי בה.²⁷

בחודשים אלו השתפך לעבר איטליה עוד יובל ים תיכוני: שאלת בחירת רב ראשי לאלכסנדריה שבמצרים. ברומא השתכנעו מיד מעצבי המדיניות הפאשיסטית, כי יש להציע משרה נכבדה זו 'לאחד מבני אומתנו האיטלקית, שיהא, קודם כל, גורם יהודי איטלקי "נאמן ביותר" לאיטליה'. שכן, הקהילה היהודית באלכסנדריה נחשבה 'לחשובה מאוד מבחינה מספרית, ובה הגרעין האיטלקי הוא החשוב ביותר, מקור כוח והשפעה בלבאנט כולו'.²⁸ כשאלה זו נועצו הרשויות ברבני איטליה, אולם

24 ראה: אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460 b, f. 1. דו"ח בתאריך 5.2.1927, בצירוף המכתב של יעקובסון (באותו תאריך); אצ"מ, 2571/Z4, 'דו"ח יעקובסון לועד הפועל הציוני' (1926).

25 ראה: אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460 b, f. 1. דו"ח בתאריך 5.2.1927. (לוי-ביאנקיני נהרג ב-1920 בהתקפה של כנופיה ברדוית, כאשר היה בדרכו מדרשק לחיפה).

26 ראה: אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460 b, f. 1. התכתבות גוארליה-גראנדי-מוסוליני, 5.2.1927, 25.5.1927, 13.11.1927, 19.11.1927, 30.10.1927; סאצ'רדוטי לגוארליה, 27.6.1927 ו-29.6.1927; קארוצ'י, עמ' 213; דה פליצ'ה, איטליה, 109-111.

27 ראה: דה פליצ'ה, איטליה, עמ' 190. לבקשת ממשלת איטליה נכתבו בתקופה זו דו"חות רבים של מחקר 'מדעי' על ארץ-ישראל; אחדים מהם תמכו בציונות, כגון זה מאת סגן-הקונסול פ"א ג'ארדיני — ראה: אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460 b, f. 1, 19.9.1927 — ואחרים היו עוינים בתכלית, כגון זה מאת פ. קופולה — ראה: שם, 16.2.1927.

28 ראה: אהמ"ה, ס"פ, מצרים, 1004 b (1926), 'ביקור של חבר הפארלמנט אצ'רבו, דו"ח לראש-הממשלה, f. ישראל, רומא, 12.5.1927; דה פליצ'ה, איטליה, עמ' 108; מינרבי, פעילות, עמ' 113. על אלכסנדריה — ראה: אהמ"ה, ס"פ, מצרים, 1004 b, דו"ח ממצרים 1926 — הקהילה היהודית שבאלכסנדריה היתה מבחינה איטלקית 'מושבה איטלקית' מעורה ופאטריוטית יותר אפילו מזו שבלוב.

תחילה לא היה בידיהם להציע מבחר רב של מועמדים. המועמד מטעם איגוד הקהילות היהודיות באיטליה היה הרב גוסטאבו קאסטלבלונגיאני, רבה של קהילת פאדובה, ואילו 'קהילת אלכסנדריה, לעומת זאת, העדיפה את הרב ד"ר אנג'לו סאצ'רדוטי, רבה הראשי של קהילת רומא, בהציעה לו באורח רשמי את המשרה האמורה. אולם הרב סצ'רדוטי, 'לאחר לבטים ממושכים ולחץ רב מצד המשرد הממשלתי', הביא לידיעת הנוגעים בדבר את 'היותו מנוע מלהיענות למינוי המפתה'.²⁹ לבסוף נבחר לכהונה זו הרב דוד פראטו, שבביקורו המכין במצרים, קודם שנפלה ההכרעה לגבי המשרה האמורה, הותיר רושם חיובי למדי על פאטרנו, הציר האיטלקי בקאהיר. התרשמות חיובית זו נתעצמה לאחר פגישת הרב עם מוסוליני במאי 1927, לפני צאת הרב לשליחותו באלכסנדריה.³⁰

ד. ייסוד בית-מדרש ביוזמת המושל לאגו

שלב זה של העלאת נושאים יהודיים ויס-תיכוניים על סדר-היום המדיני באיטליה היה נאות גם לרענונה של משימת ארגונם של יהודי ארצות-המזרח מטעם איגוד יהודי איטלקי ובאמצעותו. הרב סאצ'רדוטי העלה נושא זה, ללא היסוסים רבים, בתזכיר ארוך ומפורט ביותר ששלח למוסוליני על אודות 'בעיית הקשרים הרוחניים והתרבותיים שבין היהודים האיטלקיים ובין אלו החיים בארצות אגן הים התיכון'. זאת מתוך בטחון, כי אכן 'הגיע הזמן להתכונן וליטול את מקומה של אגודת "כל ישראל חברים" במגעים עם ארצות אירופה, כרצונם של היהודים הגרים בארצות אלו'.³¹ הרב סאצ'רדוטי האמין כי התעניינות מוגברת זו כבעיות יהודי ארצות אגן הים התיכון תביא את הממשלה האיטלקית גם להבנת הצורך לעצב מחדש דפוסי התארגנות ריכוזיים ליהדות איטליה. שכן, לדעתו, זהו תנאי הכרחי על מנת שיהדות איטליה תוכל לשמש כמתווך המיחול ('Quid Medium') בין יהדות ארצות-המזרח,

29 ראה: אאק"א, c. 30, 'פעילות יהודית בחו"ל', f. התכתבות קאסטלבלונגיאני-סירני-גואריליה (1925-1926). רק אחרי כן, בנובמבר 1933, היה הרב קאסטלבלונגיאני לרבה הראשי של טריפולי, אך נאלץ לעזוב את תפקידו במאי 1935, בפקודת המושל פאלפו, בעקבות אי-הבנות וחיכוכים עם הרשויות האיטלקיות — ראה: דה פליצה, לוב, בפרט פרק 5, שבו הנושא נדון בהרחבה; אהמ"ה, ס"פ, מצרים, 1004, b, 1926, 'ביקור של חבר הפארלמנט אצ'יבו'; אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460, b, 1, f. רומא 24.1.1927, זכרון-דברים מאת הרב א' סאצ'רדוטי למוסוליני.

30 ראה: תד"א, סידרה 7 (1922-1935), כרך 5, הערה 154, עמ' 163, פאטרנו למוסוליני, 21.4.1927; מינרבי, פעילות, עמ' 113. באותם ימים כתב פראטו לסירני: 'קיבלתי, למרות חששותי, את הכבוד הזה כחובה, בתקווה כי אתרום להתפתחות קהילה זו, רבת השנים והתהילות, בה מפעמים גרש יהודי אצילי מזה ורגש איטלקי עמוק מזה' — ראה: אאק"א, c. 30, 'פעילות יהודית בחו"ל', f. מכתב מ-25.4.1927; על פגישתו עם מוסוליני — ראה: אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460, b, 1, f. בקשה לפגישה חתומה על-ידי סאצ'רדוטי, ואישורה לתאריך יום ד', 4 במאי, שנה 16.45; 'ישראל, רומא, 12.5.1927; דה פליצה, איטליה, עמ' 38; מינרבי, פעילות, עמ' 113.

31 ראה: אהמ"ה, ס"פ, פלשתינה, 1460, b, 1, f. 'זכרון-דברים' מ-24.1.1927, עמ' 2 ו-8.

היהדות הספרדית והיהדות האירופית. תזכיר זה סקר בעקיפין גם שאלות איטלקיות, שנראו לרשויות הפאשיסטיות כדלות עניין. מכל מקום התזכיר שימש את הממשל כמקור מידע רב ערך וכגורם מאשר, כי גם יהדות איטליה נכונה על-פי דרכה לתמוך בשאיפותיו המזרח-תכנוניות-היהודיות של המשטר הפאשיסטי.³² נסיבות אלו, סבר המושל לאגו, הן הזדמנות המתאימה להעלות בפני מוסוליני את הצעתו להקים ברודוס בית-מדרש לרבנים, ועל-ידי כך לממש באי זה את התמיכות השונות בתוכנית משותפת יהודית-ים תכנונית. לאגו כתב לראש-ממשלתו:

לא ניתן להכחיש ולכחד, כי מזה זמן רב מופנת אהדת המרכיב היהודי הים תיכוני לעבר איטליה [...]. ואף עובדה היא כי קהילות יהודיות רבות בארצות-המזרח, כבארצות הבאלקאן, מחפשות לשווא רבנים מעולים להציבם בראש ארגוניהן. קושי זה מותנה ונובע משקיעתם והתדרדרותם הכללית של בית-המדרש לרבנים [...]. בקושטא, אשר עד לפני עשורים אחדים היה נודע לתהילה בכל ארצות המזרח, ואפילו בתי-המדרש לרבנים שלנו, בליבורנו ובפירנצה [...] רודוס מציגה תנאים הולמים לחידושו ולשגשוגו של בית-מדרש לרבנים, בשל הלך-הרוח הדתי-מוסרי הרווח במקום, תנאי האקלים, המיקום הגיאוגרפי, קרבתם וזמינותם של אמצעי התעבורה הימית, ולבסוף בשל הריבונות האיטלקית המכבדת את כל הדתות שבאי [...]. אם נצליח לכונן כאן בית-מדרש לרבנים, נוכל להבטיח לעצמנו שיהא בידינו אמצעי יעיל ויוקרתי לגבי חוגים נרחבים למדי, שנודעת להם השפעה מסחרית ניכרת, ובעקיפין אף השפעה מדינית, בכל אגן הים-התיכון.³³

לאגו הציע תוכניות מעשיות להקמת בית-מדרש לרבנים, שתוצמד אליו הפנימייה שעל-ידי בית-הספר כ"ח, 'שאורגן לא-מכבר לחלוטין מחדש בהשראה איטלקית' ונוהל על-ידי מורה איטלקי. גם מנהל בית-המדרש לרבנים היה אמור להיות, על-פי הצעת לאגו, רב איטלקי, 'ושאר המורים יבואו מן המושבות היהודיות האיטלקיות

32 בעקבות זכרון-דברים שני, ששלח סאצ'רדוטי למוסוליני ב-25.4.1927, ובו הצעה ברורה ומפורטת לאירגון מחדש של היהדות האיטלקית, הודיע ראש-הממשלה למשרד החוץ: '[...] כי אין טעם, לעת עתה, להעניק טיפול נוסף לזכרון דברים של הדר' סאצ'רדוטי'. — ראה: אהמ"ה, ס"פ, 1460, f. 1, b. זכרון-דברים של סאצ'רדוטי 25.4.1927, והערות של מוסוליני 14.8.1927 — וכך סיכם מוסוליני בהודעתו את ההצעה (של סאצ'רדוטי): 'מבחינת החוק הפנימי [האיטלקי], לא קיימת שאלה יהודית, לעת עתה. קיים רק הצורך, בעל אופי בינלאומי, בניצול אפשרי של פעולת הרבנים האיטלקיים, למען החדירה [האיטלקית] ללבנט; הדר' סאצ'רדוטי הופך את הבעיה על-פיה וטוען כי חייבים לחזק את ארגונם של היהודים בממלכה, לפני שניגשים לפעולות בחו"ל'. אך כל זה עלול לגרום להיווצרות של בעיה במדיניות הדתית הפנימית, אולי לא רצויה. בכל מקרה, נראה קשה להגדיר אלו ערוכות עשויה ממשלת איטליה לקבל מרבנות ראשית [כשתקום], גם אם יוצאים מתוך ההנחה כי רצוי לייסדה. מה גם שצריך להרהר [הרהור נוסף] בעובדה כי היהדות היא בעלת אופי בינלאומי, וכמו בכל הארגונים מסוג זה, קשה לבדוק בתוכה את היחסים האמיתיים והכיוונים הממשיים'.

ראה: אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, 990, b. 2534, f. רודוס 21.6.1927, מכתב מאת לאגו למוסוליני. 33

שבארצות המזרח, ובפרט ממצרים [...] על מנת למנוע שהמוסד יהא בעל צביון יהודי בלעדי, שכן עצם קיומו מותנה בהצלחתו לשמר ולהדגיש את האיטלקיות שבאופיו. לאגו הוסיף וציין בתזכירו:

כדי שבית-המדרש לרבנים יוכל להתקיים, נחוצה לו אהדתם של אישים וגופים שונים, במידה רבה עוד יותר מן התמיכה החומרית הניכרת. אהדת הממשל הפאשיסטי הינה תנאי הכרחי ובל יעבור. לאחר שאהדת הממשל תינתן ותובע, יגיע התור לביטויי אהדתן של הקהילות היהודיות בממלכה האיטלקית ובארצות המזרח.

ההמלצה החוזרת ומוטעמת בדברי לאגו פעמים אחדות היא לערב במישרין בהקמת בית-המדרש לרבנים ברודוס אישים בולטים מן העולם היהודי, הן מאיטליה והן מארצות המזרח התיכון. לאגו התכוון במיוחד לא' סינני, נשיא איגוד הקהילות היהודיות באיטליה, שאליו יש להפנות את הבקשות לסיוע כספי ולשליחת מורים מתאימים; וכן לרב דוד פראטו, שנתמנה לא כבר לכהונת רבה הראשי של קהילת אלכסנדריה. שכן, 'הרבה מאוד, אם לא להשתמש במלה הכל, תלוי בתמיכת הקהילה היהודית העשירה במצרים [...] והסכמתה ודבקתה זו, אני שב ומטעים, הינה חיונית ומהותית'.³⁴ מצרים היתה אחד ממוקדי התסיסה העזים ביותר של היוונים כנגד כיבושה של איטליה. תמיכת הקהילה היהודית העשירה שבה בתוכנית להקמת בית-המדרש לרבנים ברודוס היתה אמורה לא רק לספק תמיכה כספית חיונית ומיוחלת, אלא גם לשמש כמענה שכנגד לרגשות האנטי-איטלקיים שהתפשטו והלכו.

ביסוד התוכנית להקמת בית-המדרש לרבנים היו מקופלים מניעים פנימיים נסיבתיים, שהמושל לאגו לא פירטם בהצעתו. הראשון בהם היה קשור לבעיית התסיסה היוונית, שכן הקמת מוסד ללימודים גבוהים ברודוס היתה אמורה לגרום לשהותם של צעירים רבים באי ובכך למנוע לא רק את הגירתם אלא גם את המגע הכלתי אמצעי של הסטודנטים הצעירים עם החוגים האנטי-איטלקיים אשר באתונה ובקאהיר.³⁵ המניע השני היה קשור יותר בבעיות יהודיות, ליתר דיוק ללחצים הרבים

34 ראה: אהמ"ה, ס"פ, b. 990, f. 2534, רודוס 21.6.1927. לפי לאגו: 'מתקיימים, כמו באירופה, שלשה מחוזי לימודים בני ארבע שנים כל אחד: יסודי, תיכון וגבוה. בסיום המחזור השני מקבלים התלמידים את תעודת-הבגרות ואת [תת]-הדרגה הרבנית הראשונה [סגן-רב]. זה מאפשר להם להתקבל לעבודה גם כמורים בבתי-הספר היהודיים-מזרחיים הרבים.'

35 מבחינה זאת, היה בית-המדרש לרבנים חלק בתוכנית רחבה יותר, הכוללת מכון ארכיאולוגי (נוסד בשנת 1927) ואפילו אפשרות לייסוד אוניברסיטה. על בעיית תנועת השחרור הפרו-יוונית — ראה: אהמ"ה, ס"פ, b. 990, f. 2528-2534; b. 985, f. 2411-2409. תנועת השחרור הפרו-יונית בדודקאנו קיבלה חיוק מן העובדה כי בלואן לא הושרר ההסכם האיטלקי-יווני 'בֶּוֹנִין-וִנְיֶלוֹס' מ-11.8.1920 [נחתם בֶּסֶבְרֶס (Sèvres) עם חתימת הסכם השלום עם תורכיה], שבו התחייבה איטליה לוותר על חלק מאיי הדודקאנו לטובת יוון. הפרו-יונים שבאיים הגבירו את מאבקם למען איחודם עם יוון, בהופכם הסכם זה, שמעולם לא הושרר, לתביעה ולדגל. על התוכניות להשכלה גבוהה ברודוס — ראה: אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, b. 990, f. 2535, רודוס 14.11.1927, 'הודעה על הקמת המכון הארכיאולוגי ברודוס'; אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, b. 992.

שהופנו מאיטליה בשנות 1925-1926, באמצעות איגוד הקהילות היהודיות והמשרד הממשלתי, לפעול להגברת החינוך היהודי ברודוס ולשיפורו. באותה עת נתקבלה במשרד המושל לאגו בקשה שהגיעה בספטמבר 1926 מקהילת איזמיר אל יהדות איטליה, בדבר 'צעירים יהודים אחדים שיאותו להשתלם באיטליה בלימודי היהדות עד קבלת סמיכה לרבנות'.³⁶ בהזדמנות זו כתב א' סירני למשרד החוץ האיטלקי: 'דומני כי למותר הוא להטעים את חשיבות התופעה שבגינה תוכל איטליה להפיץ בכל רחבי המזרח התיכון, בעתיד הקרוב ביותר, ובאמצעות אישים נבחרים, את האהדה האמיתית הנרכשת כלפי הארץ שלומדים בה'. בהיותו מנוע מלהיענות לבקשה מאיזמיר מחמת קשיים ארגוניים וכלכליים כאחת, פנה סירני למשרד החוץ האיטלקי בבקשה לקבלת הסיוע הדרוש לשם ארגונם מחדש של המוסדות התורניים הקיימים באיטליה, כמו למשל בית-המדרש לרבנים בליבורנו, ולהקצאת מלגות לימודים מיוחדות להשתלמות הנדונה. משרד החוץ האיטלקי אמנם קיבל את הבקשה, אך העביר את הטיפול בה במישרין לידי משרד המושבות הים תיכוניות, כערוכה מירבית להבטחת 'אופיו הבינלאומי' של המפעל (כפי שביטא זאת מוסוליני) לעומת המוסדות היהודיים האיטלקיים שהיו קיימים. בין השיקולים הסמויים של לאגו בתוכניתו זו היה גם השיקול הכלכלי. ליתר דיוק, הערכתו, כי יש סיכוי לזכות בתמיכתן של משפחות יהודיות אמידות ועתירות נכסים ברודוס ובעלות השפעה מסחרית באזור כולו, שנחשבו מתחילת הכיבוש האיטלקי כנמנות עם המרכיבים המבוקשים החשובים ביותר לצורך חדירת איטליה לאסיה הקטנה.³⁷

מכל מקום, נימוקי לאגו כפי שהוצגו בפני מוסוליני היו משכנעים דיים כדי שינתן אישור מיידית להקמת בית-המדרש לרבנים ברודוס. ב-5 ביולי 1927, לאחר שבועיים ימים בלבד מיום שהוצגה בפניו הבקשה, הודיע מוסוליני עצמו במברק ללאגו:

מאשר בקווים כלליים תוכנית הקמת בית-המדרש לרבנים. ד"ר לאטס [מנהלם של בתי-הספר היהודיים ברודוס באותם הימים] בתיאום עם מיניסטרויון זה השיג כבר את תמיכת קהילת רומא, המבקשת שבינתיים לא תבוא הצהרה על קיום שיעורים למתקדמים במקום. ההזדמנות הנאותה בעוד 8 שנים בסיום הלימודים למתחילים. בזאת תשאר אפשרות בחירת מקום ההשתלמות באיטליה. כבודך יעניין הקהילה היהודית כמצרים. הורינו להנהלת בתי-הספר בחו"ל לבחון הענקת תמיכה שנתית. אודיעך ההחלטה.³⁸

36 2551, f. רודוס 1928.2.6, 'דו"ח בנושא ההשכלה הגבוהה כמושבה של האיים האגאיים'. ראה: אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, 988, b. 2480, f.; אאק"א, 30, c. 'פעילות יהודית בחו"ל', f. התכתבות צולר-סירני-גואריליה (1926). המכתב המובא הוא מ-2.9.1926.

37 בין משפחות אלו היתה משפחת אלחדף החזקה ביותר מבחינה כלכלית, ולא היה שייך לא רק 'בית-המסחר הגדול ביותר בעיר רודוס ובאזור כולו', אלא גם סניף חדש שנפתח במרכז מילאנו — ראה: אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, 983, b. 2395, f. רודוס 1921.1.21, 'דו"ח על החברה ס' אלחדף ובניו'.

38 ראה: אהמ"ה, ס"פ, דודקאנו, 990, b. 2534, f. מברק מס' 106-3709 מ-5.7.1927. ברי הוא כי